

Література

1. Про сільськогосподарську кооперацію: Закон України від 17 липня 1997 р. // Відомості Верховної Ради України. — 1997. — № 39. — Ст. 261.
2. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 року // Відомості Верховної Ради України. — 2003. — № 40–44. — Ст. 356.
3. Господарський кодекс України від 16 січня 2003 року // Відомості Верховної Ради України. — 2003. — № 18, 19–20, 21–22. — Ст. 144.
4. Про кооперацію: Закон України від 10 липня 2003 р. // Урядовий кур'єр. — 2003. — 27 серп.
5. Теорія держави і права: Навч. посіб. / А. М. Колодій, В. В. Кошійчиков, С. Л. Лисенков та ін. — К., 1995.
6. Чайнов А. В. Краткий курс кооперации. — 4-е изд. — М., 1925.
7. Туган-Барановский М. И. Социальные основы кооперации. — М., 1989.
8. Исмаилов Ш. М. Теоретические проблемы правового регулирования сельскохозяйственной кооперации. — Душанбе, 1990.
9. Про споживчу кооперацію: Закон України від 10 квітня 1992 р. // Відомості Верховної Ради України. — 1992. — № 3. — Ст. 414.
10. Кооперативне право: Підруч. для вищ. навч. закл. і ф-тів / За ред. В. І. Семчика. — К.: Ін Юре. — 1998.

УДК 351.74(477)

*Е. В. Третьяк***ДЕТЕРМІНАЦІЯ ПРАВООХОРОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ
ТА ПРАВООХОРОННОГО ОРГАНУ У ПРАВОВІЙ ДОКТРИНІ УКРАЇНИ**

Правові перетворення в галузі правоохоронної діяльності, проведення правової реформи в Україні обумовлюють необхідність підвищення ефективності використання управлінських, зокрема, програмних заходів, спрямованих на боротьбу зі злочинністю, іншими антисоціальними явищами, підвищенню правової культури населення. Водночас важливим залишається визначення об'єкта такої управлінської діяльності, а саме — правоохоронної діяльності та правоохоронного органу. Вирішення в рамках адміністративного права питань правового та організаційного забезпечення правоохоронної діяльності та статусу правоохоронних органів має допомогти вдосконаленню як системи законодавства, що регулює суспільні відносини в цій сфері, так і відповідних підзаконних та відомчих актів. Наведене обумовлює актуальність цієї роботи.

Об'єктом нашого дослідження є феномени правоохоронних органів та правоохоронної діяльності, а предметом — специфіка детермінації, визначення категорій правоохоронної діяльності та правоохоронного органу. При цьому метою роботи є саме визначення та характеристика категорій правоохоронної діяльності, правоохоронного органу з позиції науки адміністративного права та теорій управління, для чого необхідно узагальнити думки фахівців щодо вказаних феноменів, проаналізувати чинне законодавство та шляхи його розвитку. Питанням організаційних та правових засад діяльності правоохоронних органів у нашій країні присвячена значна кількість робіт, зокрема таких авторів, як В. Р. Айб, Б. В. Бабін, А. М. Бандурка, В. Д. Басай, А. І. Берлач,

В. Т. Білоус, І. В. Бондаренко, Й. І. Горінецький, С. Е. Демський, І. А. Діденко, Л. Б. Ільковець, В. С. Ковальський, О. М. Костенко, В. О. Кроленко, Ю. А. Лапутіна, П. В. Онопенко, С. В. Терешко та ін. Але в той же час майже відсутні комплексні дослідження, які б узагальнювали увесь спектр поглядів, іноді доволі суперечливих, на проблеми правоохоронної діяльності та правоохоронних органів. Вказані процеси ще не стали предметом аналізу з боку фахівців у сфері правоохоронних правовідносин.

І. В. Бондаренко констатує, що на сьогоднішній день питання про розуміння понять «правоохоронні органи», «правоохоронні функції», «правоохоронна діяльність» є одними із найбільш дискусійних в теорії права, що вказані поняття перебувають у стадії становлення і навколо них серед фахівців тривають активні дискусії та що до теперішнього часу проблемою залишається визначення критерію, за яким той чи інший державний орган можна віднести до правоохоронного, ознак та функцій правоохоронного органу [4, 2]. В. Л. Ортинський також визнає, що ці поняття ще перебувають у стадії становлення і навколо них серед фахівців тривають активні дискусії [16].

В. С. Ковальський та В. Т. Білоус констатують, що широке застосування поняття правоохоронної діяльності у правовій та соціально-політичній літературі не привело до його обґрунтування та чіткого визначення відповідних ознак, хоч законодавство про статус правоохоронних органів, функції, завдання та конкретні напрями їх діяльності, повноваження окремих органів та службових осіб є досить розвиненим [25, 8]. С. В. Терешко визнає, що у вітчизняному законодавстві не наведено узагальнюючого визначення правоохоронних органів та системи, яку ці органи становлять, що немає окремого правового акта, який установлював би, які органи вважаються правоохоронними, а також їхні основні повноваження, обов'язки, завдання, права, структуру тощо [26].

Й. І. Горінецький розглядає правоохоронну функцію держави, як самостійний і пріоритетний напрям державної політики, основною метою якого є захист за допомогою юридичних засобів принципів конституційного ладу та права загалом, що одночасно виступає правовою формою досягнення інших цілей суспільства і держави [7, 18]. Інші автори вважають, що правоохоронні функції або завдання, як правило, залежать від участі того чи іншого органу в охороні (підтриманні) правопорядку, що має відбуватися у межах законності, шляхом повсякденного додержання, виконання, використання та застосування норм права [25, 7].

Ю. А. Лапутіна називає правоохоронну функцію однією з невід'ємних функцій держави та зазначає, що від рівня її забезпеченості юридичними, інтелектуальними, матеріально-технічними ресурсами залежить як ступінь захищеності людини та суспільства, так, значною мірою, і перспективи розвитку самої держави. Цей автор констатує, що правоохоронна функція виступає як одна з функцій, від успішності реалізації якої залежить стан існування держави, вона реалізується різними суб'єктами, а в діяльності деяких з них саме правоохоронна спрямованість є вирішальною як з точки зору мети, так і щодо завдань, форм, повноважень, сил, засобів та ін. [14].

І. В. Бондаренко вказує, що правоохоронна діяльність виходить за межі діяльності лише правоохоронних органів, суб'єктами правоохоронної діяльності є: держава через свої законодавчі, виконавчі, судові, президентські органи, прокуратуру; деякі громадські організації та об'єднання; окремі громадяни, з урахуванням відповідного розподілу між ними компетенції, форм і засобів здійснення [5]. В. Р. Айб визначає правоохоронну діяльність як державну діяльність, що здійснюється спеціально уповноваженими органами шляхом застосування юридичних заходів впливу згідно з законом для забезпечення законності і правопорядку в суспільстві, боротьби із злочинністю та іншими правопорушеннями, охорони та захисту прав і законних інтересів громадян, державних і громадських організацій [1].

Основною ознакою правоохоронної діяльності В. Маляренко називає її властивість охороняти права фізичної або юридичної особи публічно встановленими процедурами, тобто публічний характер такої діяльності. Він бачить соціальну цінність такої діяльності у позитивному впливі на правову поведінку людини (груп людей) за допомогою використання дозволів, приписів, заборон або реалізації юридичної відповідальності. Крім позитивного впливу на фізичні або юридичні особи цей автор до ознак правоохоронної діяльності відносить її процедурний характер та статусну (професійну) ознаку особи, яка є вповноваженим державою суб'єктом такої діяльності [15].

В. Т. Білоус та В. С. Ковальський зазначають, що складна система правоохоронної діяльності реалізується у різних типах правозастосовних дій, а саме правовстановлюючих, правозабезпечувальних, правопримувальних та правовідновлювальних. Структурно до системи правоохоронної діяльності ці автори відносять такі напрями, як діяльність державних органів із забезпечення правосуддя; діяльність органів прокуратури; діяльність з виявлення, запобігання злочинам та їх розслідування; діяльність із захисту державної безпеки, державного кордону та охорони правопорядку [25, 9]. І. В. Бондаренко також до основних видів правоохоронної діяльності відносить «судову діяльність, прокурорський нагляд, виявлення та розслідування правопорушень» [4, 2].

Правоохоронній діяльності, зазначають сучасні автори, притаманна взаємодія між державними органами різних гілок влади, але, незважаючи на множинність її суб'єктів, така діяльність має єдиний, цілісний характер. За визначенням наведеного фахівця, правоохоронна діяльність є державною правомірною діяльністю, що полягає у впливі на поведінку людини або групи людей з боку вповноваженої державою посадової особи шляхом охорони права, відновлення порушеного права, припинення або розгляду порушення права, його виявлення або розслідування з обов'язковим додержанням установлених у законі процедур для цієї діяльності [24, 32–34].

О. Кузніченко констатує, що державне регулювання правоохоронної діяльності здійснюється шляхом правового визначення конституційних та інших законодавчих засад останньої й основних напрямів і завдань на певний період, забезпечення реальної координації зусиль усіх державних структур, насампе-

ред правоохоронних органів; при цьому здійснення правоохоронної функції можуть виконувати спеціальні державні органи [14, 77].

Правоохоронна діяльність визначається у сучасних енциклопедіях як діяльність держави в особі її уповноважених органів по забезпеченню законності, правопорядку, охорони права і законних інтересів суспільства, держави, громадських та інших об'єднань, захисту прав і свобод людини та громадянина, боротьби зі злочинами та іншими правопорушеннями, яка здійснюється у встановленому законом порядку шляхом застосування у суворій відповідності до закону заходів юридичного впливу (зокрема, заходів державного примусу) [19]. За іншим визначенням, правоохоронна діяльність є формою здійснення функцій держави шляхом владної оперативної роботи державних органів з охорони норм права від порушень, захисту наданих учасникам правовідносин суб'єктивних прав та забезпеченню виконання покладених на них юридичних обов'язків, у результаті чого видаються акти права, що служать цілям профілактики, відновлення порушених прав та забезпечення юридичної відповідальності [21].

У Вікіпедії правоохоронна діяльність визначається як вид державної діяльності, яка здійснюється спеціально уповноваженими органами шляхом застосування юридичних заходів впливу в суворій відповідності до закону та при неухильному дотриманні порядку, що ним встановлений; під час здійснення такої діяльності правоохоронні органи, для запобігання правопорушенням, можуть обмежувати права та свободи суб'єктів у встановлених законом масштабах [20]. Автори іншої електронної збірки визначають таку діяльність як форму застосування права, яка є охороною норм права від будь-яких правопорушень, застосування заходів державного впливу до правопорушників, забезпечення виконання заходів покарання (стягнення), вжиття заходів із запобігання порушенням у майбутньому [18].

Слід зазначити, що наведені визначення здебільшого не дозволяють відокремити правоохоронну діяльність від правозахисної, правозастосовчої, контролюючої форм діяльності. Можна у цьому контексті навести думку С. Д. Гусарева про те, що між особливостями здійснення юридичної діяльності та своєрідністю природи правової системи існує безпосередній зв'язок, в якому її властивості є фактором-причиною по відношенню до специфіки юридичної роботи як фактора-наслідка. При цьому проведення порівняльно-правових досліджень юридичної діяльності доцільно здійснювати з урахуванням як національних особливостей правової дійсності, так й особливостей правової сім'ї, що має визначальний характер у побудові методики дослідження [8, 2].

Водночас при недосконалості розмежування, що існує, неможливо узагальнювати судову, правоохоронну та правозахисну діяльність. Цієї думки дотримуються автори більшості проаналізованих робіт. Як констатує російський правозахисник І. В. Аверкієв, у «правозахисній» діяльності правоохоронних органів існує об'єктивна суперечність: права людини від проізову державних органів захищають самі державні органи. При цьому, розглядаючи справи правозахисту, пов'язані із порушенням прав людини органами влади, компетентні органи виходять насамперед із інтересів держави, а з усієї сукупності справ, що

розглядаються правоохоронними органами, лише 5–10% є пов'язаними із порушеннями прав людини, інші спрямовані на захист суспільних та державних цінностей від посягань з боку інших фізичних осіб та невіддільних суб'єктів [2].

Категорії правоохоронної діяльності та правоохоронного органу є тісно пов'язаними. К. Ф. Гуценко та М. А. Ковальов виділяють правоохоронні органи, виходячи з основних напрямів (функцій) правоохоронної діяльності, зазначаючи, що для виконання її функцій існують конкретні органи, які відповідно і називаються правоохоронними [9, 12]. Інші автори пропонують більш розгорнуті визначення. Так, І. В. Бондаренко визначає правоохоронний орган як державний орган, виконання яким однієї чи кількох головних правоохоронних функцій є визначальним у його діяльності, який у зв'язку з цим потребує специфічного забезпечення, до працівників якого законодавством пред'являються спеціальні вимоги і працівники якого для ефективного виконання своїх обов'язків згідно з законодавством наділяються різноманітними специфічними правами, підлягають підвищеному правовому захисту [4, 3].

В. Т. Білоус та С. Е. Демський зазначають, що юрисдикцію правоохоронних органів становлять взаємопов'язані елементи, а саме: охорона та захист права, відновлення порушеного права, припинення або розгляд порушення права, виявлення або розслідування злочинів, та що до правоохоронного органу належить такий державний орган, предмет діяльності якого законодавчо фіксується як його завдання або функції. Під державним органом наведені автори розуміють державну установу, яка діє в системі влади (державної, виконавчої або судової), виконує на основі закону державні функції (владні, організаційно-розпорядчі, контрольно-перевірочні тощо) у різних сферах внутрішньої та зовнішньої діяльності Української держави [25, 6].

Окремі фахівці пропонують поділити усі правоохоронні функції на головні та другорядні (допоміжні), до головних при цьому мають належати ті, що безпосередньо пов'язані з боротьбою зі злочинністю та правопорушеннями, за які передбачено юридичну відповідальність, зокрема: профілактична; захисна; охоронна; ресоціалізація; оперативно-розшукова; розслідування злочинів; судового розгляду справ про злочини; про адміністративні правопорушення; про фінансові та господарські правопорушення; а також виконавча [17, 3]. До другорядних належать контрольна, дозвільна, правороз'яснювальна, аналітична та методична, інформаційна, нормотворча, координаційна функції. Тому до правоохоронних органів ці автори відносять лише такий державний орган, виконання яким однієї чи декількох головних правоохоронних функцій є визначальним, при цьому «виконання другорядних правоохоронних функцій не має великого значення, хоча їх виконують майже усі органи» [5].

У зв'язку з цим, констатує І. В. Бондаренко, вони потребують специфічного матеріально-технічного та іншого забезпечення, до їх працівників законодавством пред'являються спеціальні вимоги. Ці працівники для ефективного виконання своїх обов'язків згідно з законодавством наділяються різноманітними специфічними правами, мають відповідні пільги та зовнішні ознаки приналежності до правоохоронних органів, підлягають підвищеному правовому за-

хисту. Правоохоронні органи одного виду є підсистемою системи правоохоронних органів, що має організаційно-правову самостійність, створюється у законодавчому порядку, здійснює за допомогою специфічних методів і форм свою профілюючу діяльність від імені держави, на основі та у межах закріпленої за нею компетенції, обсяг і характер якої залежать від її місця у системі правоохоронних органів [4, 3].

О. М. Бандурка вважає, що правоохоронними органами прийнято називати функціонуючі у суспільстві і державі установи й організації, основним завданням діяльності яких є забезпечення законності, боротьби зі злочинністю та іншими правопорушеннями [3, 7]. В. Р. Айб визначає правоохоронні органи як державні органи, які спеціально створені для забезпечення законності та правопорядку, боротьби із злочинністю і яким для цього надані повноваження застосовувати передбачені законом заходи примусу та перевиховання правопорушників [1]. В. Т. Білоус та С. Е. Демський визначають правоохоронний орган як державний орган, основним предметом діяльності якого є законодавчо визначені функції або завдання з охорони права, відновлення порушеного права або організація виконання покарання, захист національної (державної) безпеки, підтримання правопорядку, забезпечення стану законності [25, 8].

В. Маляренко під правоохоронним органом розуміє державну установу (або державну юридичну особу), яка діє в системі органів влади й виконує на основі закону державні функції (владні, організаційно-розпорядчі, контрольно-перевірочні тощо) в різних сферах внутрішньої та зовнішньої діяльності Української держави. Цей автор також зазначає, що до правоохоронних органів належать «інші органи державної виконавчої влади, на які законом покладено здійснення однієї чи кількох правоохоронних функцій. Відмітною рисою цих органів є те, що поряд із правоохоронними вони виконують також організаційно-управлінські, контрольно-перевірочні та правороз'яснювальні функції, їх керівні органи є органами центральної виконавчої влади із так званим спеціальним статусом», а також «інспекційні органи, що здійснюють правозастосувальні дії», а їх робота «пов'язана із високим професійним ризиком і на них поширюється законодавство про державну службу в Україні» [15].

В Конституції України термін «правоохоронні органи» вживається у ч. 3 ст. 17, яка покладає спеціальне завдання щодо забезпечення державної безпеки і захисту державного кордону на відповідні військові формування та правоохоронні органи держави, організація і порядок діяльності яких визначаються законом. У інших розділах Конституції термін «правоохоронні органи» не вживається, зокрема, у ст. 107 наводяться слова: «діяльність органів виконавчої влади у сфері національної безпеки і оборони», а за ст. 121 Конституції однією з функцій прокуратури є нагляд за додержанням законів органами, які проводять оперативно-розшукову діяльність, дізнання, досудове слідство [11]. С. В. Терешко визнає, що в Конституції України «не виписано основні концептуальні норми функціонування системи правоохоронних органів», а єдиним нормативно-правовим актом, де наведено опосередкований, до того ж незакри-

тий, перелік правоохоронних органів, є Закон України «Про державний захист працівників суду та правоохоронних органів» від 4 лютого 1994 р. [26].

Л. Б. Ільковець також вважає, що цей закон є єдиним в Україні нормативно-правовим актом, яким зроблено намагання визначити поняття правоохоронних органів [10]; В. Т. Білоус та С. Е. Демський також висловлюють подібні міркування [25, 7]. Дійсно, за п. 1 ст. 2 зазначеного Закону України, до правоохоронних органів належать «органи прокуратури, внутрішніх справ, служби безпеки, митні органи, органи охорони державного кордону, органи державної податкової служби, органи і установи виконання покарань, державної контрольно-ревізійної служби, рибоохорони, державної лісової охорони, інші органи, які здійснюють правозастосовні або правоохоронні функції» [23]. О. М. Костенко зазначає, що для забезпечення правоохоронної діяльності у державі має бути створена чітко визначена система органів (а не простий їх перелік), що узгоджується між собою за своєю компетенцією [12].

Слід зазначити, що у ст. 1 Закону України 2003 р. «Про демократичний цивільний контроль над Воєнною організацією і правоохоронними органами держави» правоохоронні органи є державними органами, які відповідно до законодавства здійснюють правозастосовні або правоохоронні функції [22], тобто надане визначення можна вважати максимально широким. В той же час, на думку Л. Б. Ільковець, не може бути критерієм визначення органу правоохоронним здійснення ним правозастосовних (правозастосовчих) та правоохоронних функцій. Це вона обґрунтовує наявністю правозастосовчих функцій у переважній більшості державних органів та фактом охорони прав людини судом, який не може вважатися правоохоронним органом [10].

І. В. Бондаренко також визнає, що на сьогоднішній день в Україні відсутнє конституційне закріплення поняття «правоохоронні органи», немає законодавчого визначення ознак, за яких той чи інший орган міг би належати до правоохоронних. Цей автор влучно зауважує, що законодавець «нечітко, суперечливо і непослідовно визначає поняття «правоохоронного органу» у різних законах України, які так чи інакше стосуються діяльності правоохоронних органів», при цьому «така ситуація негативно впливає на діяльність цих органів, оскільки безпосереднім чином стосується правового регулювання компетенції таких органів, правового і соціального статусу їх працівників тощо» [6, 20].

Пропонуємо власні визначення відповідним адміністративно-правовим феноменам — правоохоронної діяльності та правоохоронних органів. Правоохоронна діяльність — це правомірна активність спеціально уповноваженої особи, підрозділу або органу із владними повноваженнями, що має процесуальний та правовідновлювальний або компенсаційний характер, виражає й захищає інтереси держави та суспільства, полягає у законному обмеженні прав, свобод та інтересів суб'єктів правовідносин. Правоохоронні органи слід розуміти як спеціально уповноважені загальнодержавні органи із особливим законодавчим статусом, що мають компетенцію у здійсненні правоохоронної діяльності загального або спеціального роду, що є основною метою їх діяльності.

В той же час розроблення нового матеріального та процесуального законодавства, яке забезпечуватиме статус правоохоронних органів, має стати підґрунтям для нових наукових розвідок.

Література

1. Айб В. Р. Кримінально-правовий захист правоохоронної діяльності // www.bilenchuk.iatp.org.ua/files/publicacii/Aib4.htm.
2. Аверкиев И. В. Защита прав человека в России. 1996–2003 годы // www.prrc.ru/library/civ_10/08.shtml.
3. Балдурка А. М. Судебные и правоохранительные органы Украины. — Х., 1999. — 634 с.
4. Бондаренко І. В. Органи внутрішніх справ у системах правоохоронних органів України, Російської Федерації та інших зарубіжних країн: теоретичні аспекти: Автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.01 / ПАВСУ. — К., 2004. — 24 с.
5. Бондаренко І. В. Роль контролюючих органів у здійсненні державного контролю та протидії злочинності // www.mndc.naiu.kiev.ua.
6. Бондаренко І. В. Правоохоронна діяльність і правоохоронні органи (поняття та ознаки) // Право України. — 2003. — № 4. — С. 18–21.
7. Горішецький Й. І. Правоохоронна функція держав Центральної Європи: теоретичні і практичні аспекти: Автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.01 / ПАВСУ. — К., 2005. — 20 с.
8. Гусарев С. Д. Юридична діяльність: методологічні та теоретичні аспекти: Автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.01 / НАВСУ. — К., 2007. — 18 с.
9. Гуценко К. Ф., Ковалев М. А. Правоохранительные органы. — М., 1997. — 243 с.
10. Ільковець Л. Б. Огляд системи правоохоронних органів України: Поняття та термінологія // www.lerp.com.ua/index.php?page=catalog&id=35.
11. Конституція України від 28 червня 1996 р., із змінами та доповненнями // zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi.
12. Костенко О. М. Правоохоронні органи України: етап і перспективи реформування // lerp.com.ua.
13. Кузвіченко О. Матеріальна відповідальність працівників органів внутрішніх справ: її правове регулювання // Право України. — 2001. — № 1. — С. 77–82.
14. Лапутіла Ю. А. Законодавче забезпечення правоохоронної функції держави: методологічні аспекти вдосконалення // www.niisp.gov.ua/vydanna/
15. Мальярско В. Суд, правоохоронні та правозахисні органи України: Підручник. — К., 2002. — 276 с.
16. Ортинський В. Л. Поняття правоохоронної діяльності та правоохоронних органів. Види правоохоронних органів // www.readbookz.com/
17. Поляков Л., Шаптіла Л. Правоохоронні органи в Україні: контрольована безконтрольність // Дзеркало тижня. — 2004. — 12–18 черв. — С. 3.
18. Правоохранительная деятельность // Юридические дисциплины: Глоссарий. — humanities.edu.ru/db/msg/35543.
19. Правоохранительная деятельность и правоохранительные органы // opokar.peterlife.ru/law-enforcement-organ/Index1.htm.
20. Правоохранительная деятельность // Материалы Википедии — свободной энциклопедии. — ru.wikipedia.org/wiki/
21. Правоохранительная деятельность // www.pravoteka.ru/enc/4627.html.
22. Про демократичний цивільний контроль над Воєнною організацією і правоохоронними органами держави: Закон України від 19 червня 2003 р. № 975-IV // Відомості Верховної Ради України. — 2003. — № 46. — Ст. 366.
23. Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів: Закон України від 4 лютого 1994 р., із змінами та доповненнями // zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi/
24. Судові та правоохоронні органи України: Навч. посіб. / В. М. Бесчастний, В. В. Папутін, Б. В. Бабін та ін. — К.: Знання, 2007. — 286 с.
25. Суд, правоохоронні та правозахисні органи України: Навч. посіб. / В. С. Ковальський, В. Т. Білоус, С. Е. Демський та ін. — К.: Юрішком Інтер, 2002. — 320 с.
26. Терешко С. В. Актуальні проблеми та напрями реформування правоохоронних органів України // www.niisp.gov.ua/vydanna/